

Ablak a XX. századra

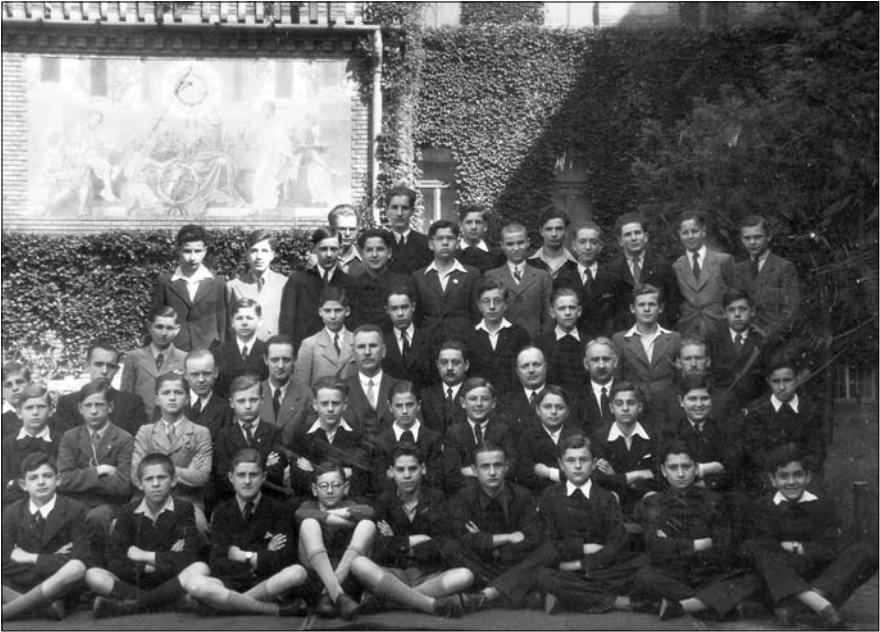
Különleges vállalkozás a fortepan.hu, a huszadik században született, zömmel amatőr készítésű fotók gyűjteménye. Az online kollekció születéséről így vallanak az alapítók: „A Fortepan két magánember, Szepessy Ákos és Tamási Miklós kezdeményezésére jött létre 2010 őszén. Nevét a váci Forte fotócikk-gyártól kölcsönözte, a háború után így hívták a legerterjedtebb és legnépszerűbb negatív filmet. Az on-line archívum alapját kettőjük gyűjteménye adta. A fotók zöme budapesti lomtalanításokból származott, több mint 20 év kidobott albumaiból, negatív filmjeiből szkennelt ötezer felvétel. Az alapítók kettős cél vezette a gyűjtemény bemutatásakor, megosztásakor. Egyrészt szerettek volna felhívni a figyelmet (a jórészt ismeretlen) amatőr fotósok hagyatékaira. Szemben a hivatalos ízű sajtófotóval, ezeken a családi fényképeken mintha egy másik Magyarország képe rajzolódna ki. Cáfolják, vagy kiegészítik azt a tételt, miszerint a XX. század csak nyilvános eseményekből állt: átadták, aláírták, letartóztatták, üdvözölték, eltemették... Itt nyaralások, hétköznapi és ünnepi jelenetek, utazások és portrék, gyerekek és lakások köré rendeződik a világ.”

A fortepan.hu alapítása pillanatától rendkívül népszerű lett a fotótörténet és a „rövid” XX. század mindennapjai iránt érdeklődők körében. Rövid, hiszen sokan úgy tartják, hogy a XX. század legfontosabb történései 1914 és 1989 között zajlottak. A Fortepan-oldalon 1990-ig szerepelnek fényképek, de jó néhány XIX. századi fotográfia is bekerült a gyűjteménybe. Több tízezer felvétel között lehet böngészni az egyre növekedő kollekción – hála az újabb és újabb adományozóknak. Az ismeretlen amatőr fotósok munkái mellett professzionális riportfelvételeket és kisebb-nagyobb archívumok fotóit is böngészhetjük (például a VÁTI vagy a Rádió és Televízió Újság anyagából). A képek datálását többnyire pontosan megadják a feltöltők,

habár ilyen óriási mennyiség mellett nyilvánvalóan lehetnek pontatlanságok. A dolog természeténél fogva nem minden esetben könnyű azonosítani, hogy egy adott felvétel éppen mit ábrázol, épp ezért megfejthető fórumok alakultak, amelyek tagjai több-kevesebb sikerrel derítik ki, hogy hol készülhetett a felvétel. Ma már napokat, sőt heteket el lehet tölteni a képtenger böngészésével, és közben fokozatosan feltárul előttünk egy egészen másfajta, személyesebb, civilebb Magyarország.

Érdekes megfigyelni, milyen kitűnően komponált, kiváló minőségű fotók készültek a századelőn. Igaz, ekkor még úri passzió volt a fotografálás, csak a módosabb és műveltebb rétegek dokumentálhatták mindennapjaikat ezen a módon. Óriási méretű tüveglemezekre készültek a fotók, és ezek a lemezek nagyon jól nagyíthatók. A képeken szereplő személyek elegáns, drága ruhát viselnek, gazdagon berendezett szobabelsőket, ápolt kerteket láthatunk. A fényképezés még sokáig esemény, ünnep, amit sokszor tetten érhetünk a szereplők viselkedésén, arc kifejezésén. Aztán a fotográfia „intézménye” egyre inkább demokratizálódik, a kevésbé tehetősek is fényképezőgépet vásárolhatnak, és egyre többen megörökítik mindennapjaikat, a civil történelmet. Sokszor nem is tudjuk, kik szerepelnek a képeken, talán soha nem is derül ki a Fortepan szerkesztői számára egy-egy kép készítőjének neve vagy a szereplők kiléte.

A civil történelemben aztán nagyon durván beleszól a hivatalos történelem. Szívszorító látni a világháborús pusztításokat, a felismerhetetlenné lőtt budapesti házakat, utcákat. A romokat látva felfoghatatlan, hogyan sikerült újjépíteni a várost! Különösen nagy volt a pusztítás a budai Várban – a képek között felfedeztem a szétlőtt Bécsi kapu tér 7-es számú házat, ahol most örökös elnökünk, Pónori Thewrewk Aurél lakik. Az időben

Osztályfénykép a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium udvarán (1929). A háttérben Kölber Dezső freskója napórával 1904-ből (Fortepan/Kovács Márton Endre). A napóra a későbbi átépítések során elpusztult, 1991-ben azonban régi fényképek alapján rekonstruálták

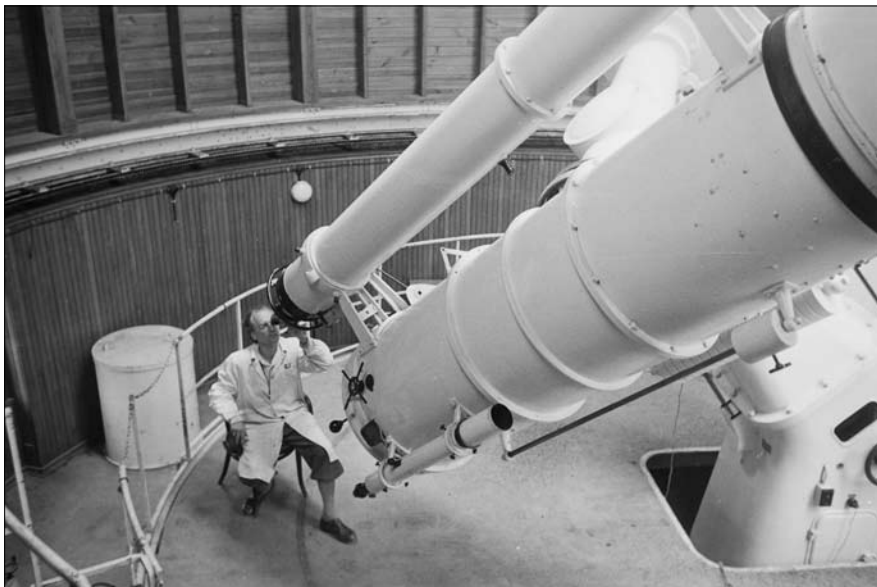
előbbre haladva megértjük, honnan az a rengeteg foghíjas telek, amelyeken valamikor házak álltak, de sokukat máig nem építették be újra. Elkövetkezik 56, majd a lassú konszolidáció időszaka – a város, az ország épül, alakul. Ki-ki megkeresheti lakóhelyének huszadik századi átalakulásait.

Én még fényképeztem Fortepan filmre, és idősebb olvasóinknak se kell bemutatni a magyar gyártású, széles körben használatos Forte-filmeket. Asztrofotográfiára is alkalmasak voltak az érzékenyebb Fortepan filmek, a kevésbé érzékenyeket pedig többek között a Nap fényképezésére lehetett használni. Érdekes adalék lehet, hogy a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején rendszeresen postáztam Fortepan 400-as filmeket olasz barátom, Italo Dalmeri számára, aki kimondottan kedvelte ezt a filmet, és amatőrcsillagász-ként csillagok színeképét rögzítette a „mi” Forténkra.

Kerékpárverseny a Bécs út és a Laborc utca találkozásánál, 1952-ben. Itt kell ma felkanyarodni a Polarishoz. A Polaris azonban csak 1979-ben épült meg, az Ericsson (akkor: Radelkis) székháza pedig 1967-ben (Fortepan/iMRe)

A váci gyárat a Kodak cég alapította 1913-ban, a II. világháború után azonban már Forte néven folytatta a filmek és fotópapírok gyártását. 1999-ben készítettek napfogyatkozás-szemüvegeket is a Fortéban (két filmet helyeztek egymásra a papírszemüvegben),

Guman István 1949-ben a szabadsághegyi 60 cm-es távcsónél. A kép Az égbolt tudósainál című cikk illusztrációjaként készült, a Dolgozók Világlapja számára (Fortepan/Kovács Márton Ernő)

ekkor azonban már régen lejtmenetbe került a cég. A váci üzem 2007-ben végképp bezárt, és az is igaz, hogy manapság már nagyon kevesen fényképeznek filmre.

A negyvenes években a svábhegyi obszervatórium volt a főváros egyetlen csillagvizsgálója. A nemrégiben felépült, modernnek számító intézményről több kiváló felvétel is készült az évtized elején – ezek megtalálhatók a Fortepanon. 1949-ben újabb kitűnő fotók születtek, valamennyi egy újságcikkhez készült. A 60 cm-es távcső, Detre László és Guman István látható a fotókon. Itt most azt a felvételt mutatjuk be, amelyen Guman István (aki már 1946-ban is tagja volt az MCSE-nek) látható a 60 cm-es teleszkóppal. Lehetséges, hogy ez a kép is Fortepan-filmre készült...

A Fortepan képei közül nagyon sok ábrázolja a régi Budapestet, az utcák eseményeit. Az egyikén férfiak csoportja figyel valamit az égbolton. Nyilvánvalóan napfogyatkozást! Nyár van, a fák lombosak, a Nap magasán áll, van, aki ingujjban nézeget fölfelé. Végre egy

Ezek a férfiak az 1954. június 30-i napfogyatkozást figyelik a Jászai Mari téren. Feltehetően a „Fehér Ház” belüleges munkatársai voltak (Fortepan)

felvétel, amiről napra pontosan tudjuk, mikor készülhetett: 1954. június 30-án, a részleges napfogyatkozás alkalmával. Íme, egy kiváló példa arra, hogy „történelmi eseményeket” milyen jól lehet datálni csillagászati jelenségek révén! (A kronológia persze ennél sokkal fontosabb történelmi események időpontját

A Mórca Zsigmond körút 2. számú épülete az 1956-os harcok során súlyosan megsérült. Az épület nagy részét nem sokkal később lebontották, rajta a napórával. (Fortepan)

is meghatározta már napfogyatkozás alapján, például a honfoglalását...) Sokáig törtem a fejem, mire rájöttem, honnan nézik ezek a férfiak a jelenséget. A Jászai Mari térről! Az azonosításban segített a csoport mögött megbúvó 2-es villamos, amely épp a végállomáson vesztegel. Van, aki napszemüvegen keresztül, és van, aki röntgenfilmen át figyeli a napsarlót (a filmet bizonyára kézzel kézre adták). A képen látható személyek valószínűleg nem amatőr csillagászok, hanem egyszerű érdeklődők. Talán nem is annyira egyszerűek, hiszen valószínűleg a közeli Fehér Házban dolgozhattak – erre utalnak az egyenruhák.

Az 56-os forradalom utáni konszolidáció időszakában aztán megnyílt egy bolt, ahol távcsöveket is lehetett vásárolni! Ezt írja a korabeli napilap: „Egy érdekes bolt. Új üzlet nyílt a Lenin körúton, az Uránia

Ismeretterjesztő Bolt. Kirakata előtt mindig sok a nézelődő. Van is mit: csontvázakat, bogárgyűjteményeket, könyveket, műszereket. (...)

Egy hét méter hosszú, másfél méter magas akvárium vasállványait most készítik. Az akváriumba ritka tengeri halakat telepítenek. Lesz az üzletben hatalmas terrárium is. Halkedvelők számára jó hír, hogy a boltban felvilágosítást nyújtanak a halbetegségekről és azok gyógyítási módjáról. Egyelőre még csak bogárgyűjtemény látható a kirakaton, de hamarosan kaphatók lesznek lepke- és ásványgyűjtemények is. Az Uránia Csillagvizsgáló műhelye házi csillagvizsgáló készülékeket gyárt a bolt részére, s ha netán valaki maga szeretne ilyen készüléket összeállítani, itt alkatrészeket kaphat hozzá.”

A Tanért Uránia boltja a Lenin körút 96-ban, a hatvanas évek végén (Fortepan)

A korombeliek jól ismerték ezt a boltot a budapesti Nagykörúton. A Lenin körút 96-ban volt a Tanért Uránia boltja, oda jártunk optikákat, kiadványokat vásárolni, néhanéha jobb akromáthoz, komplett távcsőhöz is hozzá lehetett jutni. 1957-ben nyílt meg itt ez a bolt, akkor még Uránia Ismeretterjesztő Bolt néven. Az optikák többnyire egytagúak voltak, itt vásároltam a már nem tudom, milyen katalógusszámú 40/1000-es objektívet, amellyel tengernyi bosszúságot szereztem magamnak. Csoda, hogy nem hagytam abba a csillagászkodást.

Aki komolyan gondolta a dolgot, inkább az „igazi” Urániában szerezte be a távcsőhöz valókat, már csak azért is, mert leg-

Űrhajósok öltözött gyerekek a Felvonulási téren 1964. május 1-jén, szovjet űrhajósok arcképeivel (Fortepan/Nagy Gyula)

alább találkozhatott Kulin Györggyel („aztán mutasd meg a Szaturnuszt másoknak is, kis komám”), Orgoványi Jánossal, vagy éppen a gondnokkal, Nagy bácsival („Basi”-val), aki kissé mogorva volt ugyan, de a szíve valószínűleg aranyból készült.

A Lenin körút 96. előtt villamosozva vágyakozva nézegettem a kirakatba kiállított két kisrefraktort, egy 6 és egy 8 centis szovjet csodát úgy 1974–75 táján. Akkoriban nagy szó volt, hogy kész gyári távcsövet lehetett kapni, még ha ilyen egyszerű kivitelűeket is. Sok-sok évvel később, 1986-ban aztán módomban volt a 8 centis kis távcsövel észlelni, nagyon jól változtattam vele Ráktanyáról, úgy 13 magnitúdóig mindent mutatott azon az éjfékete égen.

A bolt aztán úgy 1976 körül elköltözött a Népköztársaság útjára, idővel egyre kevesebb olyan optikát árusítottak, amelyek csillagászatra is jók – lassan kikopott a csillagászat onnan is.

Uránia bolt! De sokat kerestem legalább egy képet róla! Most végre találtam egyet a fortepan.hu-n. Sajnos nem látszik jól a kirakat, a cégér is alig! A felvétel valamikor a hatvanas évek legvégén, a hetvenes évek legelején készülhetett. A falon kopott pla-

kátok, melyek a vietnami háborúra utalnak (El a kezekkel Vietnamtól! Veled vagyunk Vietnam!). A bolt előtt egy állami Volga parkol – a képen belátható útszakaszon egyetlen autót látunk, ezt a Volgát. Nagyon szürke ez a világ, ami után semmiféle nosztalgiát nem érzek. Illetve mégis – hiszen akkor voltam fiatal. Ha valamilyen időgép visszapenderítene a negyven évvel ezelőtti távcsőpiacra, valószínűleg rémülten menekülnék. Nem kívánom vissza a csillagászati hiánygazdaságot.

Ha valakinek egy kis nosztalgiára támad kedve, az üzlethelyiségbe ma is betérhet. Itt üzemel a California Coffee Company, nagyon jó kávé mérnek. Olyan jót, amilyenről negyven évvel ezelőtt nem is álmodtunk.

A Fortepan hatalmas állományában meglepően kevés csillagászati vonatkozású felvétel találok – reméljük, ez a későbbiekben még változni fog. A hatvanas években azonban beköszönt az űrkorszak, az űrhajózás korszaka. A gyűjteményben természetesen jó pár kép található Gagarin 1961-es látogatásáról. A fotósok persze nem sokat tudnak megörökíteni az első űrhajósból. Az utcákon kíváncsiskodó tömeg mérete azonban mindenképp érdekes. Mégis csak nagy dolog

volt, hogy eljött hozzánk a történelem első űrhajósa, ez a mosolygós, rokonszenves fickó! Lehet arról hallani, hogy a budapestiek csak kirendelték erre az alkalomra. De nem nagyon kellett kirendelni a tömeget, mert az érdeklődés tényleg őszinte volt. A hatvanas évek ebben is különböztek az ötvenes évektől.

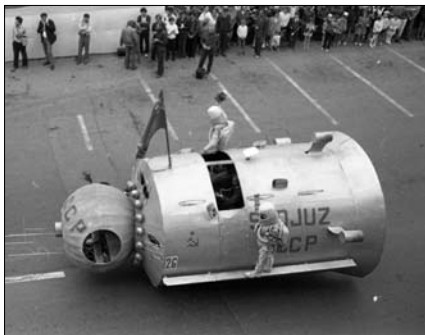

A Szovjet tudomány és technika 50 éve jubileumi kiállításán kiállított Vosztok rakéta (1967. szeptember 1–24.).
Fortepan

Jurijnál jobban csak Bercit és Bélát szerették a magyarok az űrhajósok közül: Farkas Bertalant és Magyarai Bélát. Az ő jelenlétükről csak egyetlen kép árválkodik a Fortepanon: valaki „lerepróztott” egy tévéképernyőt – épp Magyarai Béla, Valerij Kubaszov és Farkas Bertalan ferihegyi megérkezését közvetíti a Magyar Televízió. 1980-ban így működött a „printszkrín”.

Az űrhajózás világa nagyon sok fiatal képzületét megragadta a hatvanas években. Ez volt az egyik titka annak, hogy Kulin György mozgalma, a Csillagászat Baráti Köre olyan sok új érdeklődőt vonzott. Bizonyára sok gyerek akart űrhajós lenni egy olyan világban, amikor az űrhajósok (a szovjet kozmonauták, az amerikai asztronauták) hősök, „szupersztárok” voltak. Hogy az űrhajózás mennyire népszerű volt, és ezt a propaganda is mennyire kihasználta, arról egy eléggé mulatságos kép tanúskodik. 1964. május elsején egy csoport úttörőt (felsőtagozatos általános iskolásokat) űrhajósnak öltöztettek

be. Az ám, de megfelelő sisak híján műanyag szemetesvödöröket húztak a fejükre (vagy valami más, műanyagból készült alkalmatosságot). Hogy kilássanak, ahhoz persze nyílást kellett vágni a „sisakba”.

„Szojuz űrhajó” 1973-ban, a Szegedi Ifjúsági Napok alkalmával tartott felvonuláson (Fortepan/Urbán Tamás)

Voltak ennél sokkal jobban sikerült űrhajózási „megmozdulások” is. 1967 őszén magam is megcsodálhattam a Mackó őrök tagjaként a BNV területén kiállított Vosztok rakétát – a nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulója tiszteletére. A szovjet űrkutatószénája akkoriban sokkal jobban állt, mint manapság az oroszé, sok mindenben voltak elsők, az amerikaiak teljes joggal félték attól, hogy tartósan lemaradnak a versenyfutásban. A Vosztokon kívül kitűnő, gondosan elkészített makettek egész sorát is megcsodálhattuk az űrkutatósi kiállításon, amely valóban igényesen volt elkészítve.

Nem annyira igényes kivitele miatt érdekes az űrbéli körülményekre a legkevésbé sem felkészített „Szojuz”, amelyet 1973-ban láthattak a szegediek az ifjúsági napok záróakkordjaként tartott felvonuláson. A szka-fanderek sisakja viszont már nem szemetesvödörből készült, és egészében véve sokkal jobban sikerültek, mint a robbanómotorral hajtott „Szojuz”...

Bizonyos, hogy a Fortepan.hu még további csillagászati-űrkutatósi érdekességeket rejt. Ezek feltárásához minden kedves Olvasónknak sok sikert, jó böngészést kívánok!

Mizser Attila